

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

Výchovné aspekty
alternativních trestů mládeže a jejich vliv
na zamezení recidivy delikventního chování

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Ivan Nedoma

Vypracoval:
Michal Šternberk

Brno 2005

OBSAH

ÚVOD	2
1. Historický vývoj vězeňství k penologii	4
1.1. Zástupné tresty v průběhu staletí	4
1.2. Trend současného vězeňství k alternativním trestům	6
1.3. Odborná úroveň probační a mediační služby	8
1.4. Dílčí závěr	10
2. Probační a mediační služba	11
2.1. Smysl a náplň probační a mediační služby	11
2.2. Alternativní tresty	15
2.3. Obecně prospěšné práce	19
2.4. Dílčí závěr	23
3. Výchové aspekty probace a mediace	24
3.1. Mediační postupy	24
3.2. PMS – nástroj proti recidivě trestných činů mládeže	28
3.3. Příčina nedoceneného významu obecně prospěš. prací	35
3.4. Dílčí závěr	41
Resume (CZ)	42
Anotace	45
Klíčová slova	45
Literatura a prameny	46
Přílohy	47

ÚVOD

„Vracím se do pohádkových let, kdy nad námi ještě vlála naděje jako vlajka a my věřili v tak podezřelé věci jako je lidskost, spravedlnost a snášenlivost“ (Erich M. Remarque).

Kde začít? Snad úvahou o tom, co bude za deset let? Od roku 1989 vzrostla kriminalita v naší zemi více než trojnásobně a naše věznice jsou přeplněné, jak udává zpráva statistického úřadu a informace Ministerstva spravedlnosti (1). Resentimenty nad minulostí však nemají smysl, východiskem je aplikovat způsob, který může přinést změny.

Ve své práci se chci vyvarovat jak pouhé encyklopedie klasických zkušeností tak nepodložených vizí obecných řešení, protože svou pracovní koncepci chápu flexibilně, případ od případu reálné praxe.

Průkopník modernizace českého vězeňství František Josef Řezáč napsal již v 19. století: „Surový národ drží se jenom vášní a proto pomsta nad ním vládne. Národ již dospělejší, maje ustálené své poměry občanské, uznává, že ani odsouzený nepřestává být příslušníkem státu a polepšit jej pro obec zůstává povinností“ (2).

Považuji za důležité hluboce porozumět současnému trendu, při kterém je nevyhnutelná relace se zahraničními zkušenostmi. Řešitelskou premisou mé pracovní hypotézy je lidský faktor, totiž vysoké odborné vzdělání a odborná praxe jak zaměstnanců ve vězeňské, tak v probační a mediační službě. Ani to samo však, jak napovídají indicie, neodpovídá plně požadavkům doby. Jak vzdělání tak praxe by měly odpovídat předpokladům mezioborového vzdělání. Ve srovnání se zahraniční praxí je u nás například podceňována sociální psychologie v asociaci s právním vzděláním a zkušenostmi ze sociální práce.

Nekonvenční koncepce nového trestního práva se neobejde bez ověřování nových forem výkonu trestu, což aktuálně řeší

činnost probační a mediační služby možnostmi uplatňovat alternativní tresty. Ty mají jednak odlehčit vězeňským zařízením v nákladném provozu a v přeplněné kapacitě, a jednak mají mít pozitivní vliv na zamezení recidivy delikventního chování zejména mládeže.

Moje druhá hypotéza vychází z potřeby sofistikovanějšího zabezpečení kompetence PMS, širší nabídky pro realizaci praxe alternativních trestů při obecně prospěšné práci, a také větší medializace informací o této nové koncepci trestního práva. Markantní překážkou při sběru informací pro mou bakalářskou práci byla norma utajení osobních údajů a výsledků jednání s konkrétní klientelou. Proto vedle internetových a jiných mediálních informací vycházím také z vlastních profesních zdrojů. Aplikaci nové metody nápravy přisuzuji jistý deficit podpory veřejnosti. Je to snadno ověřitelné veřejným průzkumem: Přesto, že v každém bývalém okresním městě fungují PMS již čtyři roky, nesetkal jsem se se řadovým občanem, který by dokázal tento složitý název interpretovat, neřku-li vysvětlit poslání oné instituce.

1 Historický vývoj vězeňství k penologii

1.1 Zástupné tresty v průběhu staletí

S dnešní filozofií alternativních trestů sledujících nápravu a prevenci proti recidivě, jsou nesrovnatelné zástupné alternativy ve starověku a středověku i v pozdější novověké analogii. Postavení odsouzených v historické době, ať již byli odvedeni do vězení, na popraviště, na galeje nebo do vyhnanství, či do koloniálních trestných táborů, se vždy lišilo podle dimenzí doby, kultury a země. Historické formy výkonu trestu se lišily ve smyslu i v cílech, nešlo o to dát vězni šanci k nápravě, nýbrž o pragmatický kalkul ve prospěch státu, nebo o zastrašující demonstraci státní moci.

V úvodu citovaný autor odborných příruček o vězeňství a způsobech výkonu trestu z konce 19. století, F.J. Řezáč, analyzuje „povinnost ujímati se vězňů“ jako nezbytnou pro evropský kulturní vývoj. Trvá na předpokladu, že „kdo má moc trestat a věznit, tomu ať i povinnost připadá o vězně a trestance se starat“. V káznících trvá na podmínkách třídění a oddělování vězňů podle charakteru trestných činů, na jejich přiměřeném zaměstnání i na základech penitenciární výchovy. Dalšími podmínkami jsou zabezpečení nutných potřeb vězňů, domácí řád věznice, správní dozor nad nimi a řádná kázeň, k níž musí ovšem přispívat spravedlivost a kredit dozorců.

Pokud bychom však nabyli dojmu, že Řezáč píše jen v obecné rovině a nevnáší do problematiky nový pohled, zaujme nás jeho závěrečná kapitola z r. 1852 o alternativních trestech, nazvaná „Myšlenka o úspěšnějším způsobu trestání a polepšování“:

„Dosavadní způsob, jehož se užívá k nápravě trestanců, totiž uvěznění, je po mnoha stránkách nedokonalý. Není zcela spravedlivý, ani dobře křesťanský, ba co víc, není pro společnost

ani hospodárný. To nás přivádí na tu myšlenku, aby menší provinilci a nezatvrzelí zločinci buď ve svých obcích, nebo podle potřeby v jiných místech, před tváří občanů si svůj trest odbývali účinnějším a úspornějším způsobem. Jen zatvrzelci, svou přirozeností nepolepšitelní a společnosti vždy škodní, ať se zavírají do tuhých žalářů a třeba na osamělé cely.

Pro F.J. Řezáče představovaly značný handicap nekvalifikovanost a demotivace vězeňského personálu. Apeloval proto alespoň na biskupy a kněze, aby do věznic docházeli a formou vychovatelů promlouvali s vězni. Pro ilustraci si povšimněme platových rozdílů a rovnostářské mzdy řadových dozorců: Služebně hodnostní funkce byly odstupňovány: direktor věznice 6000 zlatých, vicedirektor 3000, kaplan 4000, učitelé po 3000, technický hospodář 720 ale každý strážný bez rozdílu jen 600 zl.

Přes Řezáčovu invenci je v odborné literatuře nicméně považován za prvního probačního pracovníka, tedy sociálního pracovníka pracujícího v trestní justici, John Augustus z Bostonu. Jeho úsilí vyústilo do přijetí prvního probačního zákona v USA.

Když byly alternativy k trestu odnětí promyšleny a posléze koncipovány již koncem 19. století a v širším rozsahu začaly být praktizovány v polovině století následujícího, byly ještě vzdáleny dnešním pokročilejším představám, zejména pokud šlo o alternativu obecně prospěšných prací i o odbornou přípravu kompetentních sociálních pracovníků. Už v počátcích Řezáčově invenci mnozí odporovali, jak nasvědčuje zveřejněný názor Elana Lyndse. „Na úplné polepšení nevěřím, aniž by výchovná rada byla co platná. Mám zato, že starý zlosyn se užitečným stává až potom, co ve vězení tvrdé práci přivyknul“.

Českému průkopníku moderního vězeňství a zejména alternativních trestů s podílem obecně prospěšných prací lze možná vytýkat historickou dobou podmíněný pohled, který neznal listinu základních lidských práv ani další vývoj trestního práva v Evropě. Přesto by neměl být příspěvek českého autora v chronologii evropského práva opomíjen.

1.2 Trend současného vězeňství k alternativním trestům

Změny, které nastaly ve světě 20. století se nevyhnuly ani zločinnosti. Byly to především technický, ekonomický a sociální pokrok, ale také etický posun ve smýšlení společnosti po dvou světových válkách, které motivovaly a usnadňovaly kriminalitu, otevřely prostor korupci a mafii. Z historicko geografického původu se počátky těchto změn vztahují k předválečnému vývoji ve Spojených státech, ale tato skutečnost je pro dnešní posouzení irelevantní.

Progresivní nárůst počtu vězňů v posledních letech je signifikantní pro všechny průmyslově a ekonomicky rozvinuté země a proto se stává společným řešitelským tématem. Ustálilo se stupňovité odlišení vězeňských režimů od nejpřísnější korekce – samovazby bez možnosti kontaktů, až po odstupňovaný výchovný režim. Charakteristická je funkční dualita vězení: musí plnit funkci ochrany společnosti před kriminalitou, ale je nedílnou součástí metod sociální práce. Ani taková kvalitativní změna však nedokáže řešit úsporné a zejména nápravné požadavky.

Současné vězeňství nelze posuzovat pouze podle úrovně sociálního vybavení a bezpečnostního zařízení věznic, ale je zapotřebí hodnotit i připravenost a potenci právního systému k dynamickému vývoji, který se ujednocuje v evropském či západním měřítku jako alternativní tresty. Chce-li náš stát být vyspělou evropskou zemí, musí dbát na úroveň svého trestního systému a řešit jeho kompetence, k nimž pochopitelně patří rovněž alternativní tresty, postpenitenciární péče, probačně mediační služba i prevence proti recidivě..

Negativa klasické izolace vězně jsou zřejmá. Odsouzený je ve věznici izolován od společnosti, což s sebou nese množství negativních důsledků. Pachatel se stává pasivním členem společnosti, nemusí pracovat, ale také nemá možnost hledat si

práci či organizovat svůj volný čas. Má zajištěno ubytování, stravu, zdravotní a sociální péči na účet daňových poplatníků. I to je jeden z důvodů, proč se někteří pachatelé do vězení opakovaně vrací. Krátkodobý trest odnětí svobody se u pachatelů méně závažných trestných činů jeví jako zbytečně nákladný a z hlediska prevence dalšího páchaní trestné činnosti neúčinný. Stává-li se stereotyp páchaní trestné činnosti ve spojení s rutinním výkonem trestu ve věznici společensky únosnou normou, je skrytým nebezpečím konstrukce normálu bez reflexe morálky.

. Je to malá účinnost vězení, které zpravidla není schopné zajistit resocializaci kvůli značné koncentraci kriminální populace v separovaném prostoru. Přeplněné věznice jsou líhní sociopatických jevů, jsou ekonomicky vysoce nákladné a model pozitivní role je v takovém prostředí degradován. Jsou ještě další důvody, jako násilné přerušování kontaktů odsouzených se sociálním a rodinným zázemím, u dlouholetých trestů dokonce zpřetrhání těchto vazeb, které má nezvratný osudový dopad.

Roku 1985 byla na 6. kongresu OSN přijata rezoluce č. 16 o snížení počtu vězňů a o alternativních trestech, včetně společenské integrace pachatelů po splnění nápravy. Ve všech materiálech byla zdůrazněna zvláštní pozornost jednání s mladými pachateli. Jako vhodné alternativní sankce byly uvedeny : podmíněné odsouzení, domácí vězení pod kontrolou, probace, obecně prospěšné práce, veřejná medializovaná důtka aj. Tzv „Tokijskými pravidly“ byly definovány druhy alternativních sankcí i způsoby jejich uplatňování.

Nejstarší forma alternativního způsobu trestání se rozvíjí pod pojmem probace. Probace a některé další druhy alternativních trestů byly v evropských zemích přijímány nejprve postupně a v odlišných formách. K největšímu rozvoji alternativních způsobů trestů došlo v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století a od té doby je tato koncepce postupně stále propracovanější.

1.3 Odborná úroveň probační a mediační služby

Výchovná práce v trestních zařízeních včetně uplatnění alternativních trestů se mění na vědeckých základech. Vytvořily se podmínky k systémovému procesu resocializace odsouzených osob. Je to proces, který zejména bude vyžadovat splnění praktických předpokladů, ke kterým na prvním místě patří odborná připravenost spolu s praktickou schopností, počínaje od pracovníků justice, přes všechny stupně vězeňské služby, až po dosud málo rozšířený obor probační a mediační služby. Ještě nedávno se do trestně nápravné výchovy promítala politizace, policejní přístup k vězňům a preference ekonomického využívání při řešení potíží národního hospodářství. I když byly pracovní tábory zvané „nápravným zařízením“, náprava nebyla jejich smyslem. (3)

I nadále však zůstává velký díl této renesance nenaplněn. Ve vyspělých státech se připravovala modernizace vězeňství i aplikace metod sociální práce dlouhodobě a v současném srovnání využívá ve větší míře vysokoškolsky vzdělaných odborníků na všech stupních resortu spravedlnosti. Mimo to se odlišuje také v preciznější normě stanovených odborností, kdežto u nás je to norma obecná, obvykle předpokládající nějaký druh právního vzdělání.

Abychom porozuměli řešení problémů našeho vězeňství, musíme přistoupit na důkladnou aplikaci alternativních trestů, a i zde, tzn. v činnosti PMS, klást požadavek vysoké odbornosti. Problém je v tom, že kontrola výkonu alternativních trestů není důsledná.“(4)

O tom, jaký je stav naší exekuce, projevující se laxností, nedůsledností a odbornou nezkušeností, podala zprávu ČT 1 dne 17. ledna 2005: V současné době se plně 2 600 odsouzených osob úspěšně a dlouhodobě vyhýbá nástupu trestu. To samo o sobě není trestné, naše právo to nepostihuje. Toto právní vakuum

má být odstraněno novelou zákona až od ledna r. 2006, avšak dosud není jasná formulace ani způsob postihu. Obžalovaní se tak nadále zapírají a vyhýbají se převzetí soudní obsílky.

Neumím si představit, jak by se v českých poměrech realizoval třeba alternativní trest domácího vězení s kontrolou. Přes oficiální statistiku o úspěšnosti alternativy OPP vím, že v řadě případů je komplikované zabezpečit důrazný dozor i konečné vyhodnocení kvality odvedené práce. Nedávno jsem byl přítomen eskortě mladého recidivisty, který byl dříve potrestán alternativním trestem OPP v Holandsku a vyprávěl, pod jakou přísnou kontrolou a nesmlouvavým dozorem musel pečlivě plnit normu každodenního výkonu, v přesné časové termíny hlásit své nástupy a pobyt. Nikdo z tamních mladých delikventů se neopovážil porušit stanovená pravidla, protože byl pod dohledem nejen profesionálně konané kontroly, ale i veřejnosti.

Kvalifikovaně redigovaný časopis České vězeňství se pravidelně vrací k tématu naléhavé potřeby odborníků. Zajímavý rozhovor poskytl ředitel Sociálně právního institutu v Mostě PhDr. Jan Rytina (9). Institut sice nabízí pouze střední odborné vzdělání, ale pro dozorce je vítanou pomocí, protože bere maximální ohledy na časové možnosti studentů z řad dozorců a umožní jim splnit kvalifikační požadavky. Navíc rozšiřuje kvalifikaci také pro uplatnění v sociální prevenci. Dobrým příkladem je rovněž zahraniční spolupráce s bavorskými zkušenostmi a připravuje se modifikace pro práci s rizikovou mládeží.

Dnes je nadmíru markantní, že potřeba odborníků v široké oblasti sociální práce včetně vězeňství a PMS poroste i nadále a bude se posouvat od administrativních úkonů k přímé práci s lidmi. Zaměstnanci jmenovaných profesí musejí být bezúhonní a způsobilí k náročným právním úkonům a musejí splňovat požadavky vysokého odborného vzdělání. Kritérium výběru již tak vysoké však musí být prověřeno navíc praktickými zkušenostmi, psychologickou schopností zvládat i patologické chování

1.4 Dílčí závěr

Vězeňství je posledním článkem justice, ale vážnou alternativu tohoto článku může úspěšně suplovat probace, tedy rozsudek vyneseny soudem a omezující svobodu, který však umožňuje vykonávat trest ve společnosti a to za asistence probačního úředníka. České vězeňství, které od roku 1989 učinilo značný pokrok k humanizaci respektem k lidským právům, si je dobře vědomo svého omezení kapacitou jak prostorovou a ekonomickou, tak i personální. Proto pod tlakem vnějších i vnitřních okolností hledá nová účinná řešení při zacházení s pachateli. Jedním ze způsobů řešení je také parole, v podstatě podmíněčné propuštění z výkonu trestu, která určitým odsouzeným umožňuje vykonat zbytek trestu mimo věznic. To samozřejmě neznamena, že jak při způsobu probace nebo parole by byl odsouzený svobodnou osobou bez dozoru a zbaven zodpovědnosti za svůj trestný čin a z toho plynoucího plnění předepsaných povinností.

Alternativní tresty se zřetelně jeví jako moderní cesta oproti klasickému trestu paušální izolací. V roce 1998 byla založena mezinárodní společnost Europeisches Forum für angewandte Kriminalpolitik – Evropské fórum pro aplikovanou vězeňskou politiku se sídlem v Düsseldorfu. Jejimi členy jsou právníci, kriminalisté, psychiatři a psychologové, sociální pracovníci, ale též vysokoškolští učitelé, teologové, politici a ekonomové z různých evropských států.

Závěry konference apelovaly na práci s odsouzenými v alternativních trestech etickým myšlenkovým nábojem „od trestu k usmíření“, který má omezit recidivu mladých delikventů. Rakouský delegát se nevyhnul přímé kritice přeplněného vězeňského systému, který si stále zakládá na pouhé „úschovné vazbě“ vězňů ve věznicích, jež je konzervativně ustálena a jednodušší, avšak její účinky na předcházení recidivě jsou slabé.

2 Probační a mediační služba

2.1 Smysl a náplň probační a mediační služby

K zajištění alternativních trestů a také jako servis pro kvalifikované rozhodování justice je u nás v posledních letech zavedena u soudů funkce probačních pracovníků. Ti mají v popisu své činnosti provádět narovnání mezi pachatelem a obětí, vykonávat dohled nad odsouzenými v průběhu zkušební doby podmíněného odsouzení nebo alternativních trestů, shromažďovat informace o odsouzeném před rozhodnutím soudu a poskytovat je jako tzv. soudní pomoc a v součinnosti s obecními či městskými úřady zajišťovat výkon obecně prospěšných prací.

Probační a mediační služba (PMS) nemůže bez osobní invence a odborných znalostí a zkušeností naplnit očekávanou efektivitu. Poradní odborná analýza Ministerstva spravedlnosti z r. 1996 konstatuje: „Souvisejícím problémem je chybějící důsledně propracovaná právní úprava činnosti, kompetence i kvalifikace probačních úředníků, takže není dořešeno, zda se probační a mediační služba bude u nás rozvíjet v pojetí ryze administrativně technického zabezpečování výkonu tzv. alternativních trestů a odklonů v trestním řízení, či zda bude koncipována podstatně šířeji jako vysoce kvalifikovaná sociální práce, specializovaná na oblast justice“ (5)

Západoevropské právní normy se každoročně vyhodnocují v přímé závislosti na zkušenostech praxe v terénu a podle poznatků a potřeby se pružně upravují. Podle nich jako tzv. „tresty realizované ve společnosti“ mohou být uloženy:

- probační příkaz, který navíc může být doplněn dalšími opatřeními k nápravě
- obecně prospěšné práce, podle zvážení navíc také kombinované s příkazy

- dohled, eventuálně dohled s doplňujícími příkazy
- povinnost navštěvovat zařízení dohledu, cílené kurzy aj.
- zákaz opuštění místa či příkaz k pobytu, které jsou přísně dozorovány

Při výběru uvedených bodů soud zvažuje závažnost trestného činu, vhodnost takového alternativního trestu, bere ohled na věk či bezúhonnost mladistvých apod. Vhodnost a efektivita některého z těchto trestů a z druhé strany také vlastní postoj pachatele k jeho uložení zjišťuje soud prostřednictvím „předsoudní zprávy“, která může být v některých případech povinnou součástí soudního projednávání. Zde je na místě akcentovat účinný vliv probačních nebo jiných sociálních pracovníků právě při causách s mladými provinilci.

V Praze proběhl už v letech 1991 až 1993 experiment, který měl ověřit možnosti „institutu narovnání“ v našich podmínkách. Institut narovnání svou původní koncepcí předcházel pozdější probační a mediační službu. Koncepce spočívá v tom, že pachatel trestného činu, proti němuž je vedeno trestní stíhání, se sám nebo s pomocí pracovníka PMS domluví o náhradě škody, kterou způsobil. Soud nebo jiný státní orgán k tomu musí dát souhlas, ale pak už do věci samé nezasahuje, leda jedině v případě, že by k dohodě mezi pachatelem a poškozeným nedošlo, anebo kdyby taková dohoda ze strany pachatele nebyla plněna. Lze tak postupovat samozřejmě jen v případech méně závažné trestné činnosti, k níž se pachatel doznal, a která byla dostatečně objasněna i prokázána. Důležitou podmínkou dále je, že poškozený i pachatel souhlasí s tímto řešením.

Narovnání znamená vážný průlom do klasického principu trestu a odplaty za kriminální čin i do principu nevyhnutelnosti trestu. Během narovnání není zvažována vina pachatele (o vině může rozhodnout jedině soud), ale oběma stranám se nabízí touto cestou jistá možnost dohody, jejímž schválením pak trestní stíhání skončí. Přitom je ovšem stále možné, že soud

takovou dohodu neschválí a trestní stíhání pak bude pokračovat dále.

Autorka analytických pojednání o počátcích institutu narovnání a pozdější podoby PMS Bedřiška Kopoldová (5) popsala několik živých příkladů ze záznamů řízení z oné zkušební doby. Jsou to vesměs případy podobné svou trestní úrovní a způsobem narovnání a daly by se simulovat konkrétním modelem: Šestnáctiletý mladík spolu se svým čtrnáctiletým kamarádem se pokusili odcizit zaparkovaný motocykl, když je při tom zajistila policejní hlídka. Oba byli zadrženi, vyslechnuti a poté předáni rodičům. Proti staršímu však bylo zahájeno trestní stíhání. Ke všemu se doznal a prokuratura usoudila, že případ je vhodný pro postup cestou narovnání a proto jej předala sociálnímu pracovníkovi. Po souhlase obžalovaného i jeho rodičů došlo k setkání s poškozeným majitelem motocyklu a nakonec ke vzájemné dohodě o výši náhrady tisíc korun. Nešlo ani tak o poměrně nízkou částku odškodnění, jako mnohem více o morální efekt pro obžalovaného. Sám převzal iniciativu a své peníze našetřené z pracovní brigády poslal složenkou majiteli motocyklu. Prokuratura poté zastavila trestní stíhání.

Počátkem letošního roku proběhla světovými médii zpráva o mladším synu britského korunního prince, který se oblékl do nacistické uniformy. Ve Velké Británii je takováto propagace nacismu trestním činem. Bezesporu v souhlasu s královským dvorem vyřešil právní zástupce případ alternativním trestem, několika týdenní manuální prací ve stájích a navíc návštěvou bývalého koncentračního tábora.

Moderní trestní politika by se měla zabývat tím, jak trestní právo působí v praxi, což mimo jiné znamená také efektivitu prevenci. Trestní koncepce je formulována šifrou „tří D“ – dekriminalizace, diverze a depenalizace. Dekriminalizace značí omezování počtu skutků, jež trestní právo považuje za trestné činy (limitování paragrafů v trestním zákoně). Diverze znamená odklon od přímého trestního stíhání, které by mělo být

uplatňováno až tehdy, kdy už není možné použít jiných prostředků. Dotazníková rubrika „trestán“ se při pozitivní odpovědi stává dlouhotrvajícím břemenem. Depenalizace se týká už fáze porozsudkové a její snahou je omezené snížení trestů především odnětí svobody. Všude kde lze brát polehčující ohled na charakter trestného činu, na věk odsouzeného, způsobenou škodu, úmysl či jiné polehčující okolnosti, měly by být využity všechny možnosti narovnání nebo alespoň alternativního trestu, jen aby byl mladý delikvent uchráněn negativního vlivu pobytu ve vězení, jakož i „puncu kriminálního“.

V rámci dekriminalizace by měli být ti, kteří dělají něco společensky nežádoucího, svěřeni někomu jinému než justici. To je samozřejmě rámcové konstatování, které postrádá vymezující determinaci. Diverze by měla spočívat v tom, že i mladého pachatele, který už byl vyšetřován policií, případně jehož věc se už dostala ke státnímu zástupci, by měla dostat do péče jiná instituce než soud a vězení, pokud to je možné s ohledem na okolnosti. Depenalizace pak už má vést k rozšíření škály možností alternativních trestů a opatření k narovnání. Alternativ k trestu odnětí svobody by proto mělo být co nejvíce. Soudům i státním zastupitelstvím by měl být aktivně a kompetentně ze strany PMS nabízen ke zvážení široký výběr takových alternativ, které by s ohledem na jejich účelnost pro pachatele mohly být diferencovány. Je-li program výběru alternativních trestů předem rozpracován, je ve výhodě, protože preventivně vyřazuje z účasti klienty, kteří by v něm byli neúspěšní.

Fungování PMS je založeno na důvěře také ze strany soudů, policie, či vězeňského zařízení. Vlivným nástrojem spolupráce je informování orgánů činných v trestním řízení o povaze klienta. Aby byla PMS brána jako důvěryhodný partner, závisí na zkušené profesionalitě samotných jejich pracovníků. To se ovšem musí prokázat a významně osvědčit v širším časovém horizontu

2.2 Alternativní tresty

Filozofie alternativních trestů je jednoduchá: ponechat odsouzené na svobodě a uložit jim takový druh povinností nebo omezení, který bude působit preventivně proti páchání další trestné činnosti, ochrání společnost, uspokojí zájmy oběti trestného činu a upevní v pachateli návyky a postoje potřebné k vedení řádného života. Soudy přistupují k alternativním trestům v případě, že se jedná o trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody do pěti let a osoba pachatele není natolik narušená, aby její pobyt na svobodě byl pro ostatní nebezpečný.

Alternativní trest pachatele nezbavuje svobody, ale vyžaduje od něj dodržování určitých omezení či splnění povinností – musí například zaplatit ze svého příjmu státu jistý obnos peněz (peněžitý trest), nebo se podrobit dohledu či léčení nebo jiným omezením. Jiný výnos může spočívat v zákazu po určitou dobu se zdržovat v konkrétním městě (trest zákazu pobytu), či v tom, že po několik měsíců nesmí vykonávat určitou činnost (trest zákazu činnosti), nebo musí odvést určitý počet hodin práce pro „obecný prospěch“ (trest obecně prospěšných prací). V průběhu výkonu alternativního trestu se sleduje, zda odsouzený plní podmínky uloženého trestu a zda žije v souladu s normami společnosti. Při neplnění těchto podmínek může soud rozhodnout o náhradní sankci, kterou je pak většinou již jen trest odnětí svobody. Alternativní trest je tedy jakousi podanou rukou státu, který musí reagovat na spáchaný trestný čin, nechce však přímo přistupovat k uvěznění pachatele.

Probační a mediační služba usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na ochranu komunity, potřeby oběti a prevenci kriminality.

trest z rejstříku trestů vymazán.

Druhy alternativních trestů vycházejí jak z použitelných zahraničních zkušeností, tak z logiky místních možností. V odborné literatuře se setkáváme s rozlišením alternativních trestů v užším a širším pojetí. Do užšího pojetí řadíme takové tresty, které v sobě zahrnují odborné psychosociální vedení a kontrolu pachatele zajišťované specializovanou sociální službou (myšlena je zejména PMS působící v resortu Ministerstva spravedlnosti ČR), kdežto pod pojmem alternativní tresty v širším pojetí rozumíme všechny tresty nespojené s odnětím svobody. Alternativní tresty se ukládají místo trestu odnětí svobody, nebo se s ním kombinují, nebo se kombinuje užší a širší pojetí. V užším pojetí se alternativní tresty rozlišují jako:

- Podmíněné odsouzení, které spočívá v podmíněném odkladu výkonu trestu odnětí svobody na zkušební dobu od jednoho roku do pěti let. Podmíněně však lze odložit pouze trest odnětí svobody v trvání do dvou let. Podmíněně odsouzenému může soud uložit také jistá omezení např. podrobit se zácvičku pro získání zaměstnání, nebo sociálnímu programu převýchovy, léčení závislosti na návykových látkách, zdržet se návštěv nevhodného prostředí a styku s určitými osobami atd. Obvykle také bývá stanovena povinnost nahradit škodu, kterou pachatel trestným činem způsobil.

- Podmíněné odsouzení s dohledem, kterým soud podmíněně odloží na zkušební dobu od jednoho roku do pěti let výkon trestu odnětí svobody, nepřevyšující tři roky. Soud nad pachatelem zároveň vysloví probační dohled, který spočívá v pravidelném osobním kontaktu pachatele s pracovníkem Probační a mediační služby. Obdobně jako u předchozího trestu může uložit zároveň přiměřená omezení a povinnosti.

- Trest obecně prospěšných prací spočívá v povinnosti pachatele odpracovat osobně a bezplatně ve svém volném čase soudem stanovený počet hodin. Práce má být vykonávána ve prospěch obcí, měst, státních nebo jiných obecně prospěšných institucí.

Alternativní tresty v širším pojetí:

- Peněžitý trest ve výměře od dvou tisíc korun do pěti milionů korun českých, pokud pachatel získal nebo chtěl získat trestným činem majetkový prospěch, nebo v případě méně závažných trestných činů, kdy není nutné ukládat trest odnětí svobody. Současně s uložením peněžitého trestu ukládá soud tzv. náhradní trest odnětí svobody do dvou let pro případ, že by peněžitý trest nebyl zaplacen.
- Trest zákazu činnosti na jeden rok až deset let, pokud se pachatel dopustil trestného činu v souvislosti s touto činností, jako je např. řízení automobilu, výkon určitého povolání (lékaře, policisty, účetního atd).
- Trest vyhoštění, který se ukládá pouze cizincům, kteří nemají na území republiky povolen dlouhodobý pobyt ani jim nebyl poskytnut azyl. Znamená zákaz zdržovat se po dobu jednoho roku až deseti let nebo na dobu neurčitou na území ČR.
- Trest zákazu pobytu na jeden rok až pět let v místě, kde pachatel spáchal nebo opakovaně páchá trestnou činnost, nelze však zakázat pobyt v místě, kde má jako občan trvalý pobyt.
- Trest propadnutí majetku, který je ukládán buď pachatelům odsouzeným za zvlášť závažný úmyslný trestný čin, nebo pokud uložení jiného trestu není třeba.
- Trest propadnutí věci, která byla získána trestným činem, nebo byla k jeho spáchání použita.

Trestní zákon zná ještě některé další druhy trestů, které však v pravém slova smyslu nelze za alternativní tresty považovat. Udělují se jen v případě uložení přísného trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta a pouze jej doplňují vzhledem ke zvlášť zavrženíhodné pohnutce pachatele. Je to např. ztráta čestných titulů a vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti apod.

Vedle vlastních alternativních trestů výše citovaných existují v trestním právu ještě další alternativy nápravy:

- Alternativy ke klasickému trestnímu řízení, které umožňují řešit věc odklonem od standardního trestního řízení, to znamená mimo hlavní líčení. Podmínkou využití těchto způsobů narovnání je

např. náhrada škody ze strany obviněného, nebo uzavření mediační dohody s poškozeným o její náhradě, souhlas obviněného, a u narovnání také poškozeného, s tímto způsobem. Využití těchto postupů často předchází mediační jednání mezi poškozeným a obviněným, které může zprostředkovat Probační a mediační služba.

- Alternativy k potrestání, kterými soud rozhoduje o upuštění od potrestání nebo podmíněném upuštění od potrestání s dohledem. U podmíněného upuštění od potrestání s dohledem pak soud stanoví zkušební dobu. Dohled a kontrolu chování pachatele, případně plnění dalších uložených povinností a omezení zajišťuje opět Probační a mediační služba.

- Alternativy k vazbě, které umožňují ve vhodných případech nahradit pobyt pachatele ve vazbě jiným opatřením. Jedná se o záruku sdružení nebo důvěryhodné osoby, důvěryhodný slib pachatele, že povede řádný život, nebo opět s pomocí a za aktivní účasti PMS.

- Alternativy k výkonu uloženého trestu, které umožňují podmíněně upustit od výkonu zbytku uloženého trestu. Jedná se vlastně o podmíněné propuštění odsouzeného z trestu odnětí svobody a podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo trestu zákazu pobytu. Při tomto rozhodnutí je stanovena zkušební doba a nad podmínečně propuštěným odsouzeným může být – a zpravidla také bývá – vysloven probační dohled PMS, nebo uložena jiná další omezení a povinnosti

Jako vždy, je-li již koncipován taxativní výčet, neměl by se stát uzavřenou záležitostí. Zvláštní invenci, o které nelze předjímat, zda se jí dostane širšího uplatnění, zkoušejí probační služby v Německu a v Rakousku. Jde o kombinace vyjmenovaných možností při nichž je ohodnocena dobrovolnost pachatele podrobit se experimentálním postupům.

2.3 Obecně prospěšné práce

Aktuální formou alternativních trestů zaměřenou zejména na resocializační nápravu mladých delikventů jsou obecně prospěšné práce (OPP). Dále uvedený výčet je samozřejmě pouze příkladem prací, které mohou být prováděny v rámci výkonu OPP. Je možné zadat i jiný druh práce zohledňující momentální potřeby organizace, ale také schopnosti a dovednosti odsouzených.

- Úklidové práce: veřejná zeleň a komunikace, budovy, správa domovního fondu, Flora a ZOO, dopravní podnik, technické služby, likvidace černých skládek, práce v lese, úklidové práce na komunikacích, na hřbitově, úklid cyklostezek a chráněného krajinného území, sportovních a dětských hřišť, čištění potoků a vodotečí, plakátových ploch, mytí oken, vyklízení sklepů, úklidové či udržovací práce v nemocnicích, v sociálních zařízeních, odklizení sněhu a posypy chodníků v zimě, odstraňování grafitů, práce na skládkách atd.

- Stavební a jiné odborné práce: budování chodníků a jejich údržba, demolice staveb, opravy plotů a zdí, odborné práce truhlářské, pokryvačské, elektrotechnické a instalatérské, pokládání podlah, práce malířské, kamenické, zámečnické, svářečské, klempířské, zahradnické aj.

- Pomocné stavební a jiné práce: výkopové práce, přesun stavebního materiálu, stěhování, čištění koberců, sekání a shrabování trávy, výsadba stromků a jiné zeleně, nátěry zábradlí, laviček, odpadových košů, bazénů a veřejného osvětlení, sklizeň sena, zeleniny a ovoce, příprava veřejných oslav, sportovních soutěží, stavba dětských letních táborů, pomocné práce v zařízení Charity a podobně.

- Kancelářské a podobné odborné práce: Vytváření internetových stránek a počítačových programů, jazykové překlady, výuka cizích jazyků, vedení odborných kroužků pro děti a mládež, drobné administrativní práce, roznáška pošty a informačních letáků atd.

Tabulka využití OPP v situaci PMS Severomoravského kraje:

Počet případů OPP převzatých PMS k 1.1.2001	489
Počet případů OPP převzatých PMS poté do r.2004.....	1291
C e l k e m	1780
Počet případů, které se v rámci PMS t.č. konají.....	797
Počet případů změněných na trest odnětí svobody	37
Počet případů OPP beze zbytku splněných 2001-. 2004 ..	338
Z vážných důvodů upuštěno od výkonu OPP	3

Trest OPP je ukládán především těm, kteří se proti společnosti provinili poprvé, nebo těm, kteří páchají trestnou činnost menší společenské nebezpečnosti, i když třeba opakovaně. Závažný smysl má uložení OPP především mladým delikventům a to s hlubším pragmatickým záměrem jejich resocializace a zábrany v recidivě. Trest OPP je účinný u mladistvých, kteří se dopouštějí výtržnosti, vandalismu, poškozování cizí věci či napadení jiných, často pod vlivem alkoholu. Úklidové práce napravují důsledky jejich činů, např. odstraňování graffiti z historických staveb či z nových omítek jim umožní uvědomit si hodnotu věcí, namáhavou práci a výši finančních nákladů spojených s opravami. U pachatelů, kteří způsobí zranění při řízení vozidla, třeba navíc pod vlivem alkoholu, bývá trest OPP také dostatečným ponaučením. Při kontaktu a práci s postiženými následkem úrazu mohou nejlépe poznat cenu lidského života a zdraví a jak těžký je život s postižením.

Pochopitelně při chování k odsouzenému je stále třeba zachovávat jistou opatrnost, protože se do určité míry jedná o rizikového pracovníka, ovšem na druhé straně lidské zacházení a podpora většinou motivuje odsouzeného k co nejkvalitnější práci. Pachatel také potřebuje vidět, že dělá smysluplnou práci a je pro druhé užitečný. V některých případech naší praxe byly organizace s odsouzeným dokonce tak spokojeny, že po výkonu trestu u nich

získal pracovní místo. Zacházení s odsouzeným by mělo kombinovat kontrolu s pomocí a podporou. Každý odsouzený je samozřejmě jiný, některý bude schopen samostatné a odpovědné práce, na jiného bude třeba více dohlížet. Některý zvládne pouze nejjednodušší manuální činnosti, jiný může pomoci s odbornějšími pracemi. Pokaždé je to však pro něj šance odbočit z kriminální dráhy, odčinit újmu společnosti a posilovat existenční schopnosti a dovednost žít v souladu s okolím, se společností a se zákonem.

Trest OPP nemá zvláštní zákonnou úpravu ohledně bezpečnosti a ochrany zdraví při práci. Když se odsouzený při OPP zraní nebo způsobí škodu, je třeba postupovat obdobně jako u běžného zaměstnance, ovšem i zde s jistou obezřetností, např. při zadávání rizikovějších nebo zodpovědnějších druhů práce a také při kontrole dodržování pracovní kázně. Jinak platí, že otázky odpovědnosti za škodu se řídí obecnými ustanoveními občanského zákoníku. I když je tato směrnice OPP přijatelně srozumitelná, z úhlu pohledu jejího zadavatele či organizátora může do vážné míry odrazovat od větší ochoty. Při svém krátkém terénním výzkumu jsem se s takovými obavami, že OPP přinese více problémů než užitku, také opravdu setkal.

Další otázkou je, jak postupovat, když odsouzený při OPP onemocní. Pokud odsouzený nemůže trest OPP dlouhodobě vykonávat pro nemoc, či jiné závažné zdravotní nebo jiné důvody, musí se omluvit a důvody doložit v první řadě na příslušné PMS. Soud potom na základě žádosti odsouzeného může tento výkon trestu přerušit. Pracovníci PMS v takovém případě poskytnou potřebné rady a poučení, včetně formulářů a dokladů, které je nutné v té věci s odsouzeným sepsat a správně formulovat. Nejedná se o složitou administrativu, proto není třeba tento výkon hlásit žádným daňovým, sociálním či zdravotním orgánům, neboť se jedná o výkon trestu na základě rozhodnutí soudu a činěný zdarma a ve volném čase odsouzeného, tedy nikoliv o jeho pracovní poměr.

Zcela odlišná situace nastane, když odsouzený nepřijde do práce k realizaci zjednaného výkonu OPP. Pokud se odsouzený ve stanovené lhůtě nedostaví k projednání podmínek výkonu trestu OPP, nebo pokud nebude mít zájem pracovat či bude pracovat nepravdělně a nekvalitně, bude porušovat organizací vypracovaný harmonogram práce, stačí, když to dotyčná organizace pouze sdělí příslušnému středisku PMS. Jestliže není s prací odsouzeného objektivně spokojená, má právo jej dále nezaměstnávat. V případě, že se odsouzený vyhýbá výkonu trestu či páchá další trestnou činnost, soud nevykonané hodiny trestu přemění v poměru jeden vězení za dvě nevykonané hodiny OPP.

úředníků kanceláří PMS, poškozené strany stejně jako samotného odsouzeného delikventa a mimo to i psychologický postoj zástupců organizace, u níž se výkon OPP realizuje, a kteří se rovněž nevyhnu zodpovědnosti za kontrolu jejího správného průběhu, to vše jsou závažné momenty, kterými se dosud žádná analýza OPP kvalifikovaně nezabývala.

Tabulka celostátního počtu uložených trestů OPP

Rok 1999	3215
2000	7084
2001	8835
2002	15368

V roce 2003 se počet ještě téměř zdvojnásobil, avšak v dalším roce 2004 s nevýznamným nárůstem téměř stagnoval. Jistou roli samozřejmě hrálo překvalifikování trestné činnosti a tím snížení nutnosti udělovat tresty obecně, včetně trestů alternativních a tedy i nutnosti výkonu obecně prospěšných prací. Je to samozřejmě pohled relativní, který neubírá významu na této formě sankce a rovněž analytický rozbor předpokládá její pokračující uplatnění v našem právním systému.

2.4 Dílčí shrnutí

Alternativní trest je podanou rukou státu, který reaguje na spáchaný trestný čin, avšak nepožaduje přímo uvěznění pachatele. Namísto výkonu trestu odnětí svobody přinášejí obecně prospěšné práce možnost nápravy způsobených škod prací ve prospěch obce či komunity. Odsouzený klient je povinen odpracovat soudem stanovený počet hodin, a to dospělí 50 – 400, mladiství 50 – 200 v místě bydliště, nebo výjimečně a se souhlasem klienta i mimo místa bydliště.

Obecně prospěšnou práci je klient povinen vykonat ve svém volném čase, tedy mimo dobu docházky do školy nebo do zaměstnání, osobně, bezplatně a nejpozději do jednoho roku od nařízení výkonu trestu OPP soudem. Do 14 dnů od obdržení usnesení o nařízení trestu je klient povinen se dostavit na určený obecní nebo městský úřad, nebo do organizace, kde má trest OPP odpracovat. Zde s ním pověřený pracovník projedná podmínky výkonu trestu OPP-

Odsouzený klient PMS vykonává obecně prospěšné práce dle dohodnutého harmonogramu prací, ve kterém je určen konkrétní druh práce i pracovní doba. K provádění takové práce obdrží ochranné pracovní pomůcky a kontrolní pracovník městského nebo obecního úřadu, nebo neziskové organizace písemně eviduje odpracované hodiny a sleduje výsledky. Výkon trestu OPP průběžně sleduje rovněž probační úředník. Pokud ze závažných důvodů nelze ve výkonu trestu OPP pokračovat a je to klientem doloženo, soud může pro tyto okolnosti rozhodnout, že se výkon OPP na potřebnou dobu přeruší. Není-li trest OPP řádně a v určeném časovém období vykonán, nebo se odsouzený klient dopustí mezitím dalšího trestného činu, soud může rozhodnout o přeměně trestu: Za každé dvě hodiny nevykonaného trestu OPP se počítá jeden den odnětí svobody. Po odpracování stanoveného počtu hodin OPP je trest z rejstříku trestů vymazán.

3 Výchovné aspekty probace a mediace

3.1 Mediační postupy

Na PMS ČR se mohou obrátit poškození i obvinění, jejich příbuzní, státní zástupci, soudci, kurátoři, obhájci, policisté a všichni, kdo jsou nějakým způsobem daným trestným činem dotčeni. Mediační jednání má podobu setkání obviněného s poškozeným za účasti mediátora, který plní roli nestranného prostředníka. Společnému jednání obvykle předcházejí individuální rozhovory s poškozeným i obviněným. Smyslem a účelem mediačního jednání je přispět ke zmírnění následku trestného činu pro poškozeného a motivovat obviněného k převzetí odpovědnosti za škody, které svým jednáním způsobil. Mediátor vyváženým přístupem umožňuje oběma stranám, aby vyjádřily své názory, potřeby a zájmy v rámci daného trestního případu. Mediační jednání může vyústit ve společnou dohodu o urovnání konfliktu a náhradě škody. Dohoda pak slouží jako podklad pro rozhodování státního zástupce nebo soudce.

Mediace (od médium – prostředník) je zprostředkování řešení, ale veškerá činnost PMS je v ČR bezplatná. Význam mediační služby je pragmatický: vyřešit spor, náležitý trest i náhradu škody jiným a pokud možno rychlejším způsobem, než soudní cestou všude tam, kde to charakter casy připouští. PMS současně organizuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů, a to zejména s důrazem na potřeby oběti, která byla delikventem poškozena.

Činnost PMS je však stejně významná i pro efekt komunikačního sdílení osobní zodpovědnosti i pochopení způsobené újmy a tím se stává nástrojem prevence proti recidivě. Poškozený má při mediačním jednání možnost vyjádřit míru svého poškození a potřeby v souvislosti se zmírněním následků trestné činnosti pachatele. Není také zanedbatelné, že může zdarma získat

přesné právní informace vztahující se k trestnímu řízení a především k náhradě utrpěné škody. Navíc mediace nabízí poškozenému příležitost konfrontovat pachatele s tím, co svým činem způsobil a tak dojít nejen k materiálnímu, ale i k mezilidskému narovnání satisfakcí.

Mediační rozhovor s poškozeným i s viníkem se však může vést jen na jisté úrovni intelektu, racionální vstřícnosti a také do určitého stupně poškození. Případy, které z oněch limitů vybočují, obvykle také překračují možnosti mediace, protože jsou často provázeny silnou emocí a frustrací. Pokud vůbec v takových případech k projednání dojde, vyžaduje velkou zkušenost psychologického přístupu a komunikace. To je proto důvod, proč musíme pro činnost pracovníků PMS předpokládat a požadovat mimo kvalifikaci sociálně právní rovněž znalost sociální psychologie. I když je to nastavení vysoké, nemůžeme zmírnit jeho oprávněnost. Navíc tím hovoříme jen o teoretické připravenosti, ale dosud jsou málo ověřené praktické zkušenosti. Ublížit lze nejen špatným činem, ale i nekvalifikovaně a nevhodně použitým slovem.

Poškozený bezesporu trpí depresí, která je úměrná k několika ohledům:

- a) K velikosti utrpěné škody na svém majetku, k újmě na zdraví svém nebo rodinných příslušníků, k situaci sociální, společenské, profesní či rodinné.
- b) K různě subjektivnímu hodnocení utrpěné škody a újmy, která může být značně odlišná od objektivního vyhodnocení. Může jít o ztrátu nebo zničení věci, jež se graduje osobním vztahem poškozeného k ní, např. u rodinné nebo historické památky. I relativně malá újma na zdraví může mít subjektivně vážnější dopad, znemožní-li nebo sníží-li poškozenému vykonávat profesi, nebo se věnovat zálibám a zájmům. Poškozený pak z toho pohledu odvozuje své představy o výši satisfakce a náhrady, která vůbec nemusí odpovídat soudnímu rozsudku.

c) Ke specifickému stavu osobní psychiky poškozeného. Poškozený může být po utrpění škodě psychicky tak labilní a destabilizovaný nesmiřitelností s nastalým stavem, protože neadekvátně ke škodě a újmě se mu zhroutil jeho svět, anebo ztráta věcí, vztahů či zdraví je z jeho pohledu nenahraditelná. Pak je ochoten přijmout jedinou satisfakci – tvrdou pomstu.

Mediační jednání se stranou trestně stíhanou se rovněž nemůže odvíjet jinak, než od analytického posouzení jejího věku, intelektu, racionality i schopnosti empatie. Hledá schůdnou cestu k narovnání finanční náhradou, vykonáním alternativního trestu (pokud možno ve prospěch poškozeného), poskytnutí satisfakce, omluvy apod.

Strukturálně rozdílnou modifikaci průběhu trestního řízení lze porovnat na dvou modelech:

Model klasického průběhu trestního řízení:

- 1) Pachatel se dopustí trestného činu.
- 2) Začátek přípravného řízení vedeného vyšetřovatelem.
- 3) Příklad je předán státnímu zástupci.
- 4) Podání žaloby u soudu.
- 5) Hlavní líčení u soudu, soud vynese rozhodnutí o vině, případně o zproštění viny. V případě uznání viny uloží trest.
- 6) Pachatel nastoupí výkon trestu.

Odklon od klasického průběhu trestního řízení:

- 1 – 3) Stejný postup, dále je možno postupovat některou z následujících cest.
- 4a) Podmíněné zastavení trestního stíhání.
- 4b) Narovnání mezi pachatelem a obětí.
- 4c) Jiné alternativní opatření, jímž výkon trestu ve věznici odpadá, nebo je odložen s podmínkou splnění alternativního trestu.

Nedodrží-li pachatel dohodu, postupuje se v trestním řízení už klasickým způsobem podle bodů 4, 5, a 6 uvedených v předchozí tabulce.

V rámci projednávání možností uložení trestu obecně prospěšných prací probační úředník nebo asistent získává informace o možnosti uložení trestu OPP v daném regionu, zjišťuje zdravotní stav klienta – odsouzeného a jeho motivaci trest skutečně odpracovat v plném rozsahu. Po rozhodnutí soudu pak zajišťují konkrétní místo pro výkon OPP ve spolupráci s obecním (městským) úřadem, nebo obecně prospěšnou organizací. Následně průběžně kontrolují výkon soudem uloženého trestu, vedení řádného života a plnění dalších povinností odsouzeného v souvislosti s trestním řízením.

Pracovníci PMS nabízejí klientovi možnost konzultací při řešení možných problémů, které se v průběhu výkonu trestu objeví. Stejně tak nabízejí podpurné služby i poškozeným a zaměřují se na jejich zájmy a potřeby v souvislosti s jejich poškozením.

Vybrané údaje o činnosti PMS

	2001	2002	2003
Celkem evidovaných případů	24961	29291	28365
Z toho mladistvých	1486	2267	2270
Působení PMS v přípravném řízení	2401	6323	6823
Výkon OPP	10180	1368	15439
Podmíněné odsouzení s dohledem	1831	2527	2691
Podmíněné propuštění s dohledem	528	1208	748

Uvedený přehled není s ohledem na jeho krátkodobý záběr zcela relevantní. Pozoruhodná je však počáteční rozkolísanost výsledků. Snad do jisté míry ji začal ovlivňovat změněný přístup k hodnocení trestných činů a to zejména mladistvých delikventů. Jestliže pozdější údaje za rok 2004 pak presentují s jistým optimismem celkový pokles zločinnosti v ČR, zapomínají dodat, že dominantní vliv na to neměl absolutní pokles trestné činnosti, nýbrž přehodnocení kvalifikace trestných činů.

3.2 PMS – nástroj proti recidivě trestných činů mladých delikventů

Moderní sociální disciplíny, penologie a penitenciární pedagogika odmítají vězení jako nejlepší a klasický způsob nápravy provinilců, zejména mladého věku. Ve vězení ztrácejí potřebné sociální dovednosti a tato ztráta může s velkou pravděpodobností vést až k tzv. „syndromu otáčivých dveří“. Propuštěný vězeň, neschopný zachytit se v nekriminálním společenství, vyhledává takový typ prostředí, které zná, a ve kterém se umí pohybovat, totiž opět některou kriminální subkulturu. Tím se samozřejmě znovu pravděpodobnost jeho pokračování v kriminální dráze zvyšuje. Ačkoli někteří odsouzení opouštějí vězení po odpykání trestu s nejlepším předsevzetím, vzápětí se dostávají do situací, které je vracejí zpět na kriminální dráhu. Sebepevnější úmysl nevrátit se za mříže, na který jsou propouštění vězni ochotni přísahat, je v civilním prostředí vystaven často neúnosné krizi a bezradnosti.

Probační a mediační služba při spolupráci se soudy usiluje simultánně jak o resocializační integraci pachatele, tak rovněž o participaci poškozeného a obojí zastřešuje zájmem společnosti o ochranu před nárůstem recidivy kriminality. Zprostředkuje účinná řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně zajišťuje a organizuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů.

Není pochyb o stresovém původu recidivy především u mladých delikventů, kteří nemají rodinné ani sociální zázemí. Tento fakt je potvrzen psychologickým výzkumem. Obviněný, často mladicky nerozvážený a nezkušený, je-li bezprizorní, neví si rady ani sám se sebou a se smyslem svého života. Ochotně jej však přijme parta, ulice, podsvětí. Při mediaci má příležitost svěřit se, vyjádřit své potřeby vyplývající z tísně, kterou si třeba ani nechtěl přivodit, pojmenovat své stresující obavy, ale i

povinnosti a odpovědnost vůči poškozenému a k náhradě způsobené škody a újmy. V osobním jednání s úředníky PMS i s poškozeným má provinilec „příležitost“ dovědět se o všech důsledcích svého činu. Z pohledu sociální pedagogiky a psychologie neexistuje účinnější metoda, jak přivést mladé delikventy k sociální dospělosti, která je zásadním předpokladem prevence proti recidivě.

Příčin kriminality mládeže je mnoho a nikdy se nepodaří podchytit a eliminovat současně všechny. Ani odborníci sociologie nedokážou analyzovat všechny vazby mezi těmito příčinami. Zdrucující většina kriminálního chování mladistvých se inspiruje a uskutečňuje ve skupinách mládeže, nikoliv v rodinách, přestože špatný vliv rodiny se tím nevylučuje a vztahy v rodině jsou premisní. Kdybychom mentální vazby na partu mladých vrstevníků analyzovali dále, patrně se sklon ke kriminalitě velkou mírou skrývá v nekonečné nudě jejich členů a v absenci rozumné náplně života. Z toho pohledu se jeví smysluplným promýšlení každého faktoru, který recidivu mládeže ovlivňuje.

K prvním pokusům v ČR o řešení případů recidivy mládeže patřil projekt LATA, jehož experimentálním realizátorem bylo stejnojmenné studentské občanské sdružení. Projekt vzniknul na půdě psychoterapeutického zařízení sanatoria Horní Palata v Praze. Význam názvu LATA se odvozuje jednak ze slabik názvu sanatoria a jednak z analogické zkratky „laskavá alternativa“). Projekt kategorizoval rehabilitační programy pro drogově závislé i pro mladé delikventy. (10)

Samozřejmě i v dobře vymyšleném a organizovaném programu pro mládež nelze ignorovat vedlejší destruktivní vlivy a jedním z nejsilnějších je zakořeněné prostředí rodiny, kam se ostatně mladý jedinec musí denně vracet. Tak se opakuje kolotoč protikladných působení, která se potírají, ale v nichž nakonec nabývají převahy špatné vzory, často i vzory násilí, zkušenost zneužívání, alkoholu i drog. Význam rodiny v prevenci proto nelze

obcházet, avšak rodinná terapie již není v moci veřejné prevence ani PMS.

Připusťme pracovní hypotézu, že náplň PMS v ČR čeká ještě náročný vývoj, ve kterém kromě vlastní probace a mediace, kompatibilní s právní stránkou řízení, se soudy, policií i věznicemi, bude postupně a se stejnou vehemencí naplňovat i své druhé významné poslání – prevenci proti recidivě trestné činnosti mládeže. Soudě podle západních zkušeností, které jsou našimi právníky a sociálními analyzátory vyhodnocovány, půjde také o širší koordinaci s dlouhodobějším programem sociální nápravy, která neskončí u vyrovnání alternativním trestem a jednorázovou mediací.

Předběžné posouzení mladistvého obžalovaného a názor nebo doporučení probačního pracovníka je dnes zákonně povinnou součástí každého soudního projednávání ve Velké Británii. Je-li mladistvý odsouzen k trestu vykonat společensky prospěšnou práci, je konkrétním řešením pověřena tzv. „Probační a veřejně prospěšná služba“, která však pracuje v širším rozsahu než naše PMS. Je organizována jako týmová spolupráce probačních a terénních sociálních pracovníků, případně i sociálních institucí pro delikventní mládež.

Sama probační služba pro mladistvé je mimo to členěna podle kategorií případů a současně diferencována od probační a mediační služby pro starší pachatele. Vedle zvláštních probačních pracovníků působících přímo při soudech pro mladistvé a mimo organizačních úředníků na probačních střediscích, působí další probační pracovníci přímo ve věznicích, kde se podílejí ve spolupráci s vězeňskými vychovateli na vybírání vhodných klientů pro zařazení do probačního programu a sociální přípravy na podmíněčné propuštění. To je však vázáno a podmíněno uložením probačního dohledu – tzv. parole. Probační pracovníci v Británii tak jsou kromě naší představy o probační náplni přímo úkolováni bojem proti recidivě mladých delikventů, i těch, kteří se ocitli ve výkonu trestu odnětí svobody.

Způsoby liberalizace trestů, reedukace, probačního a mediačního vyrovnání, či alternativních trestů obecně prospěšnou prací mají svou národní strukturu, opírající se o formy užívané členskými státy Rady Evropy. Uspořádání je odstupňované okolnostmi a možnostmi každé země. Počátkem roku zaujal veřejnou pozornost mediální případ syna britského následníka trůnu, který na plese provokoval nacistickou uniformou, což je i ve Velké Británii trestný čin. Jistěže s ohledem na zvláštní statut královské rodiny ale i na právní řád, byl případ řešen probační metodou. Oba synové nástupníka trůnu byli potrestáni obecně prospěšnou manuální prací při úklidu stájí a jako mediační forma prevence jim byla přikázána návštěva bývalého koncentračního tábora.

Cílem sociální a probačně mediační práce s mládeží je podpořit pozitivní změny jejich chování a stylu života i posílit jejich vlastní zodpovědnost za sebe i druhé. Každý z klientů PMS se má naučit sociálnímu chování ve společnosti a u sebe poznávat vlastní sílu i slabosti, své potřeby a cíle, které však nemůže uspokojovat na úkor jiných.

Smyslem moderně sofistikovaných výchovných programů odstupňovaných podle náročnosti, je dosáhnout u frekventantů zvýšeného respektu jak k sobě, tak ke druhým, ke kolektivu a také k přírodě a k životu vůbec. V nabídkách takovéto resocializace, která je zároveň prevencí proti recidivě trestné činnosti, se v západních zemích objevují probační programy na naše pojetí PMS značně neobvyklé a vycházející z invence jejich pořadatelů.

V západních Čechách si německá probační služba pronajala zpustlou zemědělskou farmu, na které byli mladí delikventi z Německa pod bezpečnostním a odborným dohledem vystaveni ztíženým podmínkám přežití. V zajištění ubytování i živobytí museli prokázat vlastní soběstačnost a iniciativu ať při stavebních opravách, zpracování dříví na topení, pěstování plodin, chov domácích zvířat apod.

Ještě překvapivější experiment probační služby z německého Vogtlandu byl publikován v našem tisku z ledna 2005. Okresní úřad a soud pro mladistvé spolu s probační službou daly mladým delikventům, z nichž část byla drogově závislá, na vybranou: buď nápravné zařízení, nebo roční samostatný pobyt na Sibiři. To druhé prý přijde stát levněji a hlavně je pro resocializaci a prevenci efektivnější. Speciální výchovný projekt mohou absolvovat pouze vybraní pachatelé starší čtrnácti let. Jde o pachatele různých drogových deliktů, nebo méně závažných trestných činů, kde soud připouští alternativní trest.

Na Ministerstvu vnitra ČR byl zřízen zvláštní obor prevence kriminality i prevence její recidivy mezi mládeží, který má poskytovat podporu i prostředky obecním zastupitelstvím, státním i nestátním organizacím, jež se prevencí mládeže zabývají. Ministerstvo má koordinovat preventivní programy a k tomu podporuje zřizování funkce místního koordinátora či manažera těchto aktivit. Mimo to mohou na místní úrovni vznikat nezávislé iniciativy starostů a obecních úřadů jako „komise pro prevenci kriminality místní mládeže“.

Srovnám-li koncepce prevence kriminality mládeže u nás a v západní Evropě, pak s jistou mírou dostupnosti komparativních materiálů nemám plnou důvěru v naši praxi. Našimi nevýhodami oproti západním zemím jsou nepatrný počet občanských aktivit tohoto zaměření, nedostatečná a neřízená koordinace sociálních pracovníků nebo zařízení s PMS, tzn. také se soudy a s policií a konečně společensky malý zájem o prevenci recidivy mládeže. U nás není běžné, aby se v široké a koordinované síti rozvíjel „resocializační program“ (REP) zaměřený na odsouzené nebo trestané mladé provinilce ještě i po odpykání vězeňského či alternativního trestu.

Evropská střediska REP přitom mají dobrý program nabídek – krizovou pomoc telefonicky nebo v přímém kontaktu, terapeutické programy skupinové a individuální, doučovací a rekvalifikační programy a pracovní poradenství, kluby a zájmová společenství a

také prostor pro vlastní akce svých členů. Problém zřizování center REP s náležitým vybavením a zázemím opět spočívá na finančních nákladech zřizovatele, ve kvalifikovaném vedení a v obětavé účasti.

Terénní sociální pracovníci s posláním prevence jsou u nás metodicky řízení Ministerstvem práce a sociálních věcí od r. 1994 jako tzv. „sociální asistenti“ při městských úřadech. Sama myšlenka centrální podřízenosti sociální práce s mládeží je logická, bohužel však determinována úzce a bez široké koordinační sítě prevence a boje proti recidivě mládeže. Ta zase simultánně spadá do kompetence resortů ministerstev spravedlnosti a potažmo i vnitra. Celá koncepce REP, PMS a sociální práce u nás je tak roztržštěná.

Terénní sociální práce „streetwork“ (práce na ulici) je pro východoevropské země novou, nevyzkoušenou a také přehlíženou formou práce s rizikovou a delikventní mládeží. V USA a v západní Evropě se však praktikuje již desítky let a v různě obměňovaných podobách tam má dlouhou tradici. (Některé neprofesionální formy spojují sociální program se zájmovou činností a sociální pomoci křesťanských organizací pro mládež).

Přehled forem resocializace a prevence pro mládež:

Částečná detence (uvolňování) je forma sankce, při které je odsouzený ale důvěryhodný delikvent sice ve vězení, avšak během výkonu trestu je mu umožněno pracovat nebo vzdělávat mimo vězeňské zařízení. Při tzv. víkendové detenci tráví odsouzený ve věznici pouze víkendy. Tato forma je v západní Evropě hojně využívána pro mladé odsouzené v rámci probace a resocializace.

Terapeutická zařízení pro mladé vězně jsou pobytovými ústavy obvykle mimo areál věznice, v nichž se odsouzenému poskytuje specializovaná léčebná péče např. proti drogové nebo alkoholové závislosti. Je to šance limitovaná délkou trestu.

Pokuta či pěněžitý trest je způsob uplatňovaný v Německu a v Maďarsku a je odlišný od záměru mediačního narovnání mezi

pachatelem a postiženým. Počet dní svého trestu může odsouzený kompenzovat odpovídající částkou.

Kompenzační narovnání zahrnuje odškodnění oběti pachatelem ať finančně materiální, nebo protislužbou, tedy forma uplatňovaná v práci PMS. Do našeho trestního systému byl institut narovnání zakotven v novele trestního řádu z r. 1995. Snad bychom měli mít na paměti jisté zvýhodnění mladistvých pachatelů z bohatších rodin.

Sankce omezují nebo odnímají některá práva spočívající např. v zákazu řízení motorových vozidel, v zabavení objektu deliktu (např. provozovny), v zákazu předmětné činnosti, pobytu v místě, propadnutí věci. Toto výchovné a prevenční opatření je i v našich podmínkách účinné a praktické.

Morální sankce mohou mít podobu osobní omluvy, příspěvku na charitativní a prospěšné účely aj.

Dohled ve specializovaných centrech pro mladé pachatele. V nich se podrobují povinnosti docházky a dohledu.

Probace představuje možnost uložit pachateli místo vězeňského trestu alternativní trest s probačním dohledem.

Parole je podmíněné propuštění z výkonu trestu, ale přísně vázané podmínkou probačního dohledu a plnění sankcí.

Podmínečné odsouzení je odložení výkonu trestu, nepřesahuje-li trest dva roky. Využívá se hojně u mladých pachatelů a ukládá se na zkušební dobu maximálně pěti let. V současnosti je u nás takto využíváno u 65 % rozsudků.

Obecně prospěšné práce jsou alternativním trestem, který odsouzený vykonává aniž by musel opustit své rodinné, sociální a pracovní prostředí. V angličtině jsou OPP terminovány „community service“ – služba pro společenství, obec. Právě od této alternativy trestu si analytické koncepce proti recidivě trestné činnosti a koncepce resocializace mládeže slibují největší uplatnění v našich podmínkách.

3.3 Příčiny nedoceněného významu obecně prospěšných prací

Význam alternativních trestů posuzují v naší společnosti tři skupiny obyvatel, každá ve své rovině praktického a pragmatického názoru. Pracovníci justice, kteří musejí soudní causy mladých delikventů řešit flexibilněji než dříve a s ohledem na novou koncepci trestního práva. Spolu s tím se alternativní tresty promítají do odlehčení přeplněných věznic. Do druhé skupiny se řadí společně ti, kdo se setkávají s činností probační a mediační služby, sami úředníci a asistenti PMS, pachatelé a postižení, případně i pracovníci městských úřadů či institucí, zajišťujících výkon obecně prospěšných prací. Třetí skupinou jsou lidé, kterých se to netýká, kteří se nemuseli kompetencí alternativních trestů zabývat, anebo občané, kteří musejí ve svém blízkém okolí akceptovat výkon OPP mladými pachateli, případně se podílet na efektivním využití jejich práce.

Podle Mgr Kroftové z výzkumu Ministerstva spravedlnosti společenské nabídky pracovních míst pro potřebný plný výkon dojednané OPP pokrývají pouhých 53% kapacity alternativních trestů v řízení PMS ČR.

Aktuální problémy praxe zajišťování realizace obecně prospěšných prací se dají zobecnit do některých důvodů:

- V oblasti vztahu středisek PMS – obvodní soud. Problém se dotýká benevolence OS při projednávání návrhů na přeměnu trestu odnětí svobody (TOS) na trest obecně prospěšné práce (TOPP), znemožnění předjednat uložení TOPP před rozhodnutím soudu, časté ukládání TOPP nemotivovaným recidivistům a následně pak poukazy ne nepraktičnost TOPP, ukládání TOPP jednomu klientovi několikrát za sebou, kdy počet uložených hodin v souhrnném počtu převyšuje 400 hodin. Následuje zpráva o pomalé až liknavé reakci obvodních soudů při řešení problémů během výkonu TOPP, spojenou někdy s výslovnou neochotou a

výtkou PMS – „máte co jste požadovali“. OS někdy přeměňuje alternativní trest v TOS i během výkonu TOPP, čímž klesá motivace klientů obecně prospěšnou práci řádně dokončit.

- V oblasti vztahu středisek PMS – obvodní úřad: Obce nemají povinnost odsouzené zaměstnat, PMS musí obce a města stále přesvědčovat o možné efektivitě práce v rámci TOPP. Nevyjasněný je postup při řešení vzniku škody, neexistuje pojištění odsouzených pro výkon TOPP, protože obce většinou zadávají jen jednoduché a pomocné práce, není zajištěna bezpečnost práce. Nedostatek pracovních možností pro výkon TOPP se kryje s pouze sezónní prací od dubna do října, proto je nedostatečná nabídka prací překrývána převyšujícím počtem odsouzených. Tíživě komplikují práci PMS nedostatek práce pro ženy a pro zaměstnané odsouzené, málo nabídek na odbornou práci. Obce se obávají také klientů odsouzených pro majetkovou trestnou činnost, krádeže apod.

- Jiné překážky: Odsouzení mají nízkou ochotu spolupracovat, je nemožné zajistit stálou či pravidelnou fyzickou kontrolu všech pracovišť TOPP a administrativní způsob kontroly je rozhodně neúčinný, navíc chybí vlastní zákon o výkonu TOPP.

Všechna střediska PMS (celkem 11) uvedla, že během výkonu TOPP sice jsou v kontaktu s organizací, ve které odsouzený TOPP vykonává, ale přímou kontrolu odsouzeného v místě výkonu práce sedm středisek nevykonává vůbec, čtyři střediska uvedla, že převážně pravidelně kontrolují, ale snad jen díky tomu, že počet výkonů TOPP nepřesáhl jejich personální možnosti, a jeden případ PMS představuje kontrolu namátkovou.

Všechna střediska PMS uvedla, že při zajištění výkonu TOPP tj. při kontaktech s obvodními soudy, obvodními či městskými úřady a pro vyznění klientů používají formální způsob jednotného formuláře či zprávy. (11)

V uvedeném dokumentu byla publikována statistická tabulka vyjádření všech středisek PMS v ČR:

Míra spokojenosti středisek PMS v daných směrech:

Škála nabídek pracovních míst pro výkon TOPP	53 %
Průběh spolupráce střediska a obvodního soudu uspokojivý	75 %
Průběh spolupráce střediska PMS a městského úřadu	64 %

Zástupci některých obcí, měst i krajů, jsou-li informováni o možnostech využití odsouzenců k prospěšným pracím, posílají už soudům seznamy prací, které mohou odsouzeným, tedy prostřednictvím PMS nabídnout. Někdy však soudy na tyto nabídky nereagují, jindy vznikají obavy z nedůsledné kontroly takto vykonávaných prací atd. Internetově dostupný přehled možností alternativních trestů svědčí o dobré úloze médií. Kladné příklady mají vliv na změnu společenského vědomí i na postoj odsouzených.

MF Dnes z 11.9.2004 informovala: „Názory na novelu trestního řádu, která zavedla zkrácené trestní řízení, byly zprvu rozpačité, ale podle vedoucí pardubické pobočky PMS si nové způsoby chválí i lidé, které takové řízení postihlo. Dvě třetiny z těch, které soud odkázal na PMS to vzali s úlevou. Trestní řízení proběhlo rychleji a nečeká je vězení, nýbrž trest obecně prospěšných prací na svobodě. Případy se výrazně týkají mladých lidí, kteří jsou trestáni poprvé. Pracují pod našimi obecními úřady nebo v neziskových organizacích ve školách, sportovních oddílech či v charitativních a léčebných ústavech. V samotných Pardubicích mladé odsouzené používají i technické služby a policie na úklidové práce, čištění ulic, opravy dopravních značení apod.“

Městská policie v Mladé Boleslavi by uvítala, kdyby odsouzených k alternativnímu trestu OPP bylo více. Zatím k uvedenému datu tam pracovali pouze dva odsouzení. „S pracovním dozorem by nebyl problém. Jsme schopni dohlédnout na to, aby během přikázaných 200 – 400 hodin svou práci splnili a naše kontrola je přiměje, aby alternativního trestu nezneužívali...“

Po relacích v televizi si však naopak některá města stěžovala, že odsouzení těchto alternativních trestů snadno zneužívají, vyhýbají se práci a neplní stanovené úkoly. Negativní zkušenosti zazněly z Jeseníku, kde několik Romů bylo odsouzeno za rasový útok ke 130 až 160 hodinám OPP. Svůj trest na úklidové práci však nebyli schopni, snad ani ochotní splnit.

Mladí odsouzení v západní Evropě pracují na údržbě komunikací, silnic, ulic, chodníků, podchodů i parkovacích míst, nebo na údržbě veřejného prostranství, náměstí, parků, ve zdravotnických, vzdělávacích a sociálních zařízeních. Vždy se přitom dbá na výběr a rozhodování o druhu práce, již má odsouzený vykonat a soud zodpovědně vychází z pracovních a jiných dovedností mladého pachatele. Předpokladem je rovněž jeho ochota a zájem odvést dobrý pracovní výkon. Ve většině zemí se totiž před rozhodnutím soudu vyžaduje osobní souhlas pachatele s uložením dotyčného trestu a pracovníci PMS se snaží odsouzeného společensky motivovat k řádnému splnění úkolu OPP.

Na rozdíl od těchto států se však u nás souhlas pachatele s uložením konkrétního trestu OPP nevyžaduje. České koncepci alternativních trestů schází dlouhodobější studie souběžnosti dvou významů alternativních trestů: Snížení či alespoň udržení kapacity věznic z ekonomických důvodů – a sociální prevence proti recidivě delikvence mladé generace. Při posuzování záměru alternativních trestů se musejí oba aspekty provázet.

Rozvinutá sociální práce s mladými delikventy, do níž se řadí PMS se svými kompetencemi, by měla mít účinný vliv na tvorbu trestního práva i na způsoby jeho uplatňování v praxi. Vlivným nástrojem k tomu má být informování orgánů činných v trestním řízení, státního žalobce, soudu – o povaze, chování a sociálním zázemí klienta, nebo pak o jeho přístupu k plnění uložených sankcí. Kdyby byl úředník PMS důvěryhodným partnerem policisty, vyšetřovatele, státního zástupce, ale také vězeňské služby nebo obecního zastupitele a kdyby jim podával o svém

klientovi zaručené a kvalifikované informace, pak by tím významně přispěl ke kreditu PMS. Dotyčné strany by se při svém rozhodování mohly bezpečně spolehnout na kvalifikovaný posudek, kterým je možné se řídit a tak by se pracovníci PMS stali nepostradatelnými experty. Kdyby příslušný pracovník PMS dokázal kompetentně indikovat, znalecky doporučit postup a program alternativního trestu svého klienta, stala by se funkce PMS významným faktorem ovlivňujícím samu trestní politiku i širší rozměr prevence zvláště proti recidivě.

Ze sledovaných záznamů jednání vlády a parlamentu ČR se jen malé procento dotýká našeho vězeňství, recidivy mládeže, a o samotné koncepci alternativních trestů a práce PMS jsem nenašel zmínku. Nehledejme proto viníka překážek jen v nezájmu místních správních orgánů. Ostatně, proč by se měly samy namáhat s dosud stále málo ověřenými experimenty alternativních trestů?

Nedílnou i zásadní překážkou uplatnění širokého významu PMS je nedostatek kontroly, sledovanosti a vyhodnocování jejich práce. Schází rovněž precizní kritéria kvalitního výběru, který by měli pracovníci PMS splňovat, včetně mezioborového vzdělání a praxe v oblasti práva, ale i sociologie a sociální psychologie. Dokud se výše shrnuté překážky a nedostatky neposoudí na úrovni relevantně kompetentních orgánů, budou naše PMS dlouho setrvávat na okraji uplatnění nových právních normativů i sociální práce.

Oldřich Matoušek v kapitole „O autoritě“ jedné své publikace (10) tvrdí, že „konzervativci se dopouštějí té chyby, že pro oplakávání ztráty tradičních zdrojů autority a vzorů nevnímají nenápadný vznik nových“. Spekuluje, že novou nadindividuální autoritou by se mohl stát zájem mladých lidí o ekologii a planetu Zemi. Stále početná skupina mládeže bude dorůstat v sobecké jedince, nicméně idea návratu k přirozenému stylu může být pro jistou část mladé generace motivující a může se obrazit i v práci s delikventními jedinci.

Na takový stimul vsadil nizozemský projekt prevence recidivy mladých odsouzených a v rámci probační metody i jako způsob OPP jim nabízí pracovní účast na obnově historických památek či ekologické úpravy krajiny. Projekt se realizuje na půdě areálu staré pevnosti Fort de Bilt, dřívější součásti vodní obranné linie z doby 1. světové války. „Forten projekt“ připravený probační službou v součinnosti s obecním úřadem je určen pro mladé osoby odsouzené k trestu OPP, které ovšem jsou schopné zvládnout náročnou rekonstrukci historických staveb včetně rázu krajiny. Kupodivu však tato inspirace vzbudila zájem mezi klienty tamní probační služby právě svým nekonvenčním pojetím, skýtajícím i jakési dobrodružství a ekologický ideál.

Průvodní zvláštností realizace programu Forten projektu je přítomnost probačního pracovníka. Po přidělení klientů do práce již v rámci vlastního projektu řídí jeho činnost určený probační asistent, který také kontroluje kvalitu vykonané práce i chování svých klientů. V zájmu toho, aby byla kontrola i vedení odsouzeného co nejefektivnější, pracuje v programu jen omezený počet odsouzených, 5 – 6, nejvíce deset.

Pro naši zkušenost je překvapivé, že obdobných projektů je dnes v okolí města Utrechtu již 120. Určení probační pracovníci průběžně zajišťují prostřednictvím příslušných úřadů a institucí probační služby všechny potřebné záležitosti klientů, důležité např. i z hlediska jejich dalšího vzdělávání, nebo zajištění trvalého zaměstnání v období po výkonu alternativního trestu. Účelem obecně prospěšných prací v nizozemském pojetí totiž není jen samotný výkon určených prací po dobu výkonu trestu, ale také vytvoření předpokladů pro to, aby odsouzený perspektivně našel trvalou placenou práci a sociálně se vpravil do společenského řádu.

Dosavadní zkušenosti s osobami, které v Nizozemsku v rámci výkonu trestu obecně prospěšných prací úspěšně absolvovaly projekty takového typu jako je Forten projekt, svědčí o úspěchu.

3.4 Dílčí závěr

Výrazným problémem vězeňských systémů ve většině zemí jsou přeplněné věznice, což podstatně snižuje možnosti individuálního výchovného působení na odsouzené. Současně nelze pustit ze zřetele demografický posun, stoupá počet mladých, ba stále mladších vězňů. Řada zemí již před lety přistoupila na alternativní formy trestání a legalizovala trestně právní úpravy. Tím se zmenší vězeňská populace jak ve smyslu počtu osob ve věznicích, tak počet osob sociálně a psychologicky poznamenaných vězením na celý život. Neméně důležitý je pragmatický ekonomický důsledek, který snižuje rostoucí nároky na provoz vězeňských zařízení.

Alternativní tresty mají dnes představovat u případů méně závažné trestné činnosti hlavní metodu práce s odsouzenými. Týkají se pachatelů tzv. s „lepší perspektivou“, a je tím myšlen zejména mladý věk delikventů. Vývoj koncepce alternativních trestů v západní Evropě došel dnes tak daleko, že se už nehovoří o trestech nahrazujících odnětí svobody, ale o samostatných trestech obecně prospěšných prací a tak je o nich právně rozhodováno. Častěji se již užívá pojmu „tresty vykonávané ve společnosti“. Tato termínová změna symbolizuje posun v chápání alternativních trestů nejen v justici, ale i ve společenském mínění.

Taková změna v přístupu justice i celé společnosti nenastala v západních zemích spontánně, ani tam lidé nebyli připraveni akceptovat příliš neobvyklý postup. Bylo zapotřebí vytrvalého vysvětlování i obhajoby argumentů, aby veřejnost pochopila, že roztáčeným kolotočem extrémního nárůstu trestné činnosti proti němuž vystupuje pouze klasické vězeňství, se značnou mírou vyčerpává morální a ekonomická síla celé společnosti. Alternativní modifikace nápravy je proto motivována sebezáchovou společenského pořádku.

Resume

Erich Marks, ředitel německé Probační služby a člen Stálé evropské konference pro otázky probace (CEP), přednesl na mezinárodním fóru „Poslání a struktura mediační a probační služby“ 13.11.1997 pregnantní analýzu narůstající kriminality i principiální přístup k jejímu řešení: „Chci hovořit jen o tom, co funguje, co lze v této věci dělat, nebo se to tak alespoň jeví, i když zatím nejsme tak daleko“. (12)

1) (Kriminalita je normální vlastností lidské společnosti. Je to jev, který je nutné akceptovat, nelze ji žádnými prostředky odstranit. Kriminalitu bychom nevyřešili ani samou sociální prací, ignorací, trestem odnětí svobody, dokonce ani kdybychom pachatele stříleli. S kriminalitou se proto musíme naučit zacházet a musíme ji zvládat lépe, než v současnosti. Není na to však žádný patent, dokonalá řešení neexistují. Navíc je vždy třeba brát ohled na regionální, národní hlediska a kulturu způsobů zacházení s kriminalitou. Ale je také důležité neztrácet ze zřetele společné evropské cíle.

2) Cílem PMS je integrace všech zúčastněných delikventů do společnosti a jejich minimální vyřazování z ní. Je to otázka nikoliv pouze justice, pouze státních zastupitelství či soudů, nikoliv jen policie, nebo sociální práce, nýbrž otázka společná. Právě proto je důležité pěstovat u všech složek společné vědomí orientované na cíl.

3) Trest a vězení jsou ultima ratio (poslední záměr). Kriminalita v dnešním stavu však vyžaduje sofistikovanější společenskou reakci. Neustále máme příliš mnoho odsouzených ve vězení, což znamená i vysoké finanční náklady na úkor státu, tedy daňových poplatníků. Získali bychom, kdyby se podařilo dosáhnout takového stavu, aby ve vězení byli pouze ti, které skutečně musíme chránit před sebou samými a chránit před nimi společnost.

Filozofie alternativních trestů je jednoduchá: ponechat odsouzené na svobodě a uložit jim takový druh povinnosti nebo omezení, který bude působit preventivně proti páčání další trestné činnosti, ochrání společnost, uspokojí zájmy oběti trestného činu a v pachateli upevní návyky a postoje k vedení řádného života. Soudy přistupují k alternativním trestům v případě, že se jedná o trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody do pěti let a osoba pachatele není natolik narušená, aby její pobyt na svobodě byl pro ostatní nebezpečný.

Alternativní trest pachatele nezbavuje svobody, ale vyžaduje od něj dodržování určitých omezení či splnění povinnosti. V průběhu trestu se sleduje, zda odsouzený plní podmínky uloženého trestu a zda žije v souladu s normami společnosti. Při nesplnění těchto podmínek může soud rozhodnout o náhradní sankci, kterou je pak většinou už trest odnětí svobody. Alternativní trest je jakousi podanou rukou státu, který musí reagovat na spáchaný trestný čin, nechce však přímo přistupovat k uvěznění pachatele. Probační a mediační služba působí jako zprostředkovatel jednání mezi poškozenými a pachateli, aby byly konflikty urovnány a nahrazena škoda. Spolupracuje s dalšími složkami justice a s veřejnými institucemi za účelem opětovného zařazení odsouzeného do běžného života s cílem snížení rizika opakování trestné činnosti.

Uvěznění pachatele je efektivní jen na první pohled. „Nebezpečný“ jedinec je izolován a společnost na čas chráněna před jeho dalším trestním jednáním. Nutno však dodat – na jak dlouhou dobu a co bude následovat po jeho propuštění? Velkým nebezpečím kriminality je její recidiva. Propuštěním na svobodu problémy nekončí. S výkonem trestu odnětí svobody (TOS) je samozřejmě spojena určitá sociální izolace. Člověk, který chce začít žít normálním životem, musí po propuštění z TOS hledat práci, ale kontakty jsou zpřetrhané, chybí mu praxe a ke všemu nemá čistý trestní rejstřík. Mnoho propuštěných vězňů se pak

postupně dostává do bludného kruhu, ze kterého stále hůř hledá únik, ale často se vrátí k opětovnému páčání trestné činnosti.

Uložení trestu obecně prospěšných prací dává odsouzenému „ještě jednu šanci“. Umožňuje mu odpykat si trest bez negativních stránek, které přináší TOS. Trest obecně prospěšnou prací podporuje pocit zodpovědnosti odsouzeného za vlastní chování, upevňuje jeho pracovní návyky a v neposlední řadě, je-li vykonán v zákonné lhůtě, je vymazán z rejstříku trestů. Mimo to je to způsob nápravy účinnější a nesrovnatelně levnější než výkon trestu ve vězení.

Práci PMS se v blízké budoucnosti otevírají větší možnosti uplatnění. Zatím co právníci působící v oblasti trestního práva jsou ve svém rozhodování omezení trestní řádem, PMS má větší prostor. Může se postavit za svého klienta, sledovat a porovnávat jeho chování, volit alternativní postup narovnání. Pracovníci PMS však za své klienty mají dlouhodobější zodpovědnost než soudce, který se své odpovědnosti zhostí vynesemím rozsudku.

Autorka publikací o alternativních trestech a PMS, v té době ředitelka odboru kanceláře prezidenta republiky, mi v osobním dopise (čj.4956/99) potvrdila obavy ze zaostávající odbornosti pracovníků této nové právní a sociální disciplíny, pro niž „je všestranná odbornost nezbytná, navíc v tak specifické oblasti je to i zkušenost a zdravý lidský úsudek, které nelze ničím nahradit“

Ředitel Probační a mediační služby ČR Mgr Pavel Štern odpověděl na otázku budoucnosti PMS (9): „Její budoucnost vidím samozřejmě velmi pozitivně, ale současně je třeba vidět i rizika současného vývoje u nás – podhodnocené stavy, špatná součinnost justičních složek a PMS při realizaci alternativ. Je třeba více přebírat efektivní praxi ze zahraničí a věnovat pozornost výběru pracovníků PMS. Přesto si myslím, že PMS, alternativní tresty a obecně prospěšné práce mají smysl jako účinný nástroj prevence proti delikvenci mládeže. Proto stojí za to všechny tyto nové způsoby prevence rozvíjet s velkým nasazením, protože ani jinou tak efektivní cestu neznám“.

Anotace

Práce interpretuje vývoj alternativních trestů z odborné literatury, aplikuje některé profesní zkušenosti ze sociální služby a potvrzuje nutnost resocializačního programu v kooperaci s probační a mediační službou pro zamezení recidivy delikventního chování

Klíčová slova

Zástupné tresty, vyšetřovací vazba, mladiství delikventi, alternativní trest, probační a mediační služba, reforma vězeňství, obecně prospěšné práce, sociální pracovník, sociální služby.

The anotation

The work explains a evolution of the alternative punishment from the special literature, employs some professional experiences from the social services and confirms the necessity of resocially programme in the cooperation with the probation and mediation service for the prevention of a relapse into delinquent behaviour.

The key words

Displacement punishment, custody on remand, juvenile offenders, alternative punishment, probation a. mediation service, penitentiary reform, community useful service, welfare officer, social services.

Literatura a prameny

- (1) Deník Právo, říjen 2004
- (2) Řezáč František Josef: Vězeňství v posavadních způsobech, s návrhem na zdárnější polepšování zločinců. Praha 1852
- (3) Jůzl Miloslav, Olejníček Antonín: Penologie a penitenciární pedagogika. Institut mezioborových studií Brno
- (4) Deník Právo 30. října 2003
- (5) Matoušek Oldřich, Kroftová Andrea: Mládež a delikvence Portál Praha 1998
- (6) Propagační materiály PMS
- (7) Michl Otakar, GŘ VS ČR: Parole? Příloha časopisu Čs. Vězeňství, Praha 1996.
- (8) Deník Právo, leden 2005-05-03
- (9) Časopis Čs. Vězeňství, ročník 12/2004
Vydavatel Vězeňská služba Praha
- (10) Matoušek Oldřich, Chalupová Jana, Halík Tomáš: Projekt LATA a alternativy. Portál Praha 1996
- (11) Kroftová Andrea, Ředitelství PMS ČR,
Internet Praha 12.12.2001
- (12) Mezinárodní diskusní fórum Praha 13.11.1997
Poslání a organizační struktura probační a mediační služby, příloha č. 1 Čs. Vězeňství č.1/1999

**Shrnutí výsledků analýzy PMS ČR a vyhodnocení aplikace
zákona č. 218/2003 Sb.**

**o soudnictví protiprávních činů mládeže
za aktuální období leden – prosinec 2004**

TABULKA č.1: POČET PM SPISŮ VEDENÝCH PRO MLADISTVĚ

2004	mladistvý+děti	v %
celkem	3969	100,0%
přípr. řízení a říz. před soudem	2494	62,8%
výkon. řízení	1475	37,2%

Komentář: Ze shromážděných statistických údajů PMS ČR za rok 2004 vyplývá, že počet případů v rámci přípravného řízení a řízení před soudem je vyšší, než podíl případů v rámci vykonávacího trestního řízení.

TABULKA č.2: ROZPIS POČTŮ PM SPISŮ NA KRAJE

	PRAHA	STRČ	JČ	ZČ	SEVČ	VČ	JM	SM
Počet PM spisů evidovaných střediskem v oblasti mladistvých v roce 2003	188	141	162	314	419	197	489	373
v %	8%	6%	7%	14%	18%	9%	21%	16%
Počet evidovaných usnesení o zahájení trestního stíhání v roce 2004	436	515	615	758	1329	767	1257	1966
v %	6%	7%	8%	10%	17%	10%	16%	26%
Počet PM spisů vedených střediskem v oblasti mladistvých 15-18 v roce 2004	206	228	338	406	576	460	749	738
v %	6%	6%	9%	11%	16%	12%	20%	20%
% nárůst proti roku 2003	10%	62%	109%	29%	37%	134%	53%	98%
v kolika % PMS vstoupila do případů provinění ml.	47%	44%	55%	53%	44%	60%	60%	37%

Komentář:

- 1/ Z porovnání vyplývá, že počet případů vzrostl o 62 % .
- 2/ Střediska PMS vykazují stejný trend jako v roce 2003 – nejvíce spisů evidovala v severomoravském, jihomoravském a severočeském kraji.
- 3/ Největší nárůst agendy vykázal východočeský kraj, kde počet případů vedených v r. 2004 vzrostl o rekordních 134 %.

TABULKA č 3: DRUH ČINNOSTI PMS VE VĚCI MLADISTVÝCH

Typ činnosti PMS v PM spisech	Počet PM spisů mladistvých (15-18)							
	PRAHA	STRČ	JČ	ZČ	SEVČ	VČ	JM	SM
Výkon dohledu – náhrada vazby	3	1	4	10	11	3	4	9
Výkon dohledu – jiné instituty	48	41	66	40	55	40	58	82
Výkon výchovného opatření	10	19	8	8	58	16	19	45
Výkon ochranného opatření	0	2	0	0	0	11	10	1
Výkon trestního opatření	111	60	60	126	178	74	219	192

Komentář:

- 1/ Střediska PMS prozatím nemají větší zkušenost s případy náhrady vazby mladistvých s dohledem probačního úředníka.
- 2/ Největší zatíženost vykazala zajištění OPP (1020 případů).
- 3/ Druhým nejvytíženějším typem činnosti PMS v rámci agendy mladistvých je zajištění dohledu (430 případů).

TABULKA č.4: POČET USKUTEČNĚNÝCH MEDIACÍ

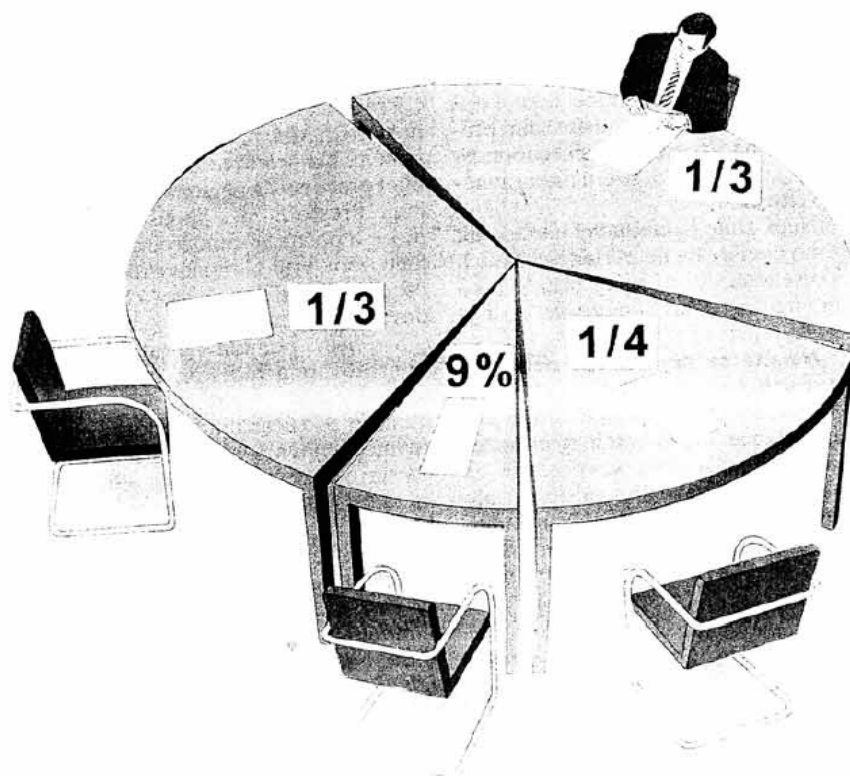
	PRAHA	STRČ	JČ	ZČ	SEVČ	VČ	JM	SM
Počet uskutečněných mediací (15-18)	0	33	68	40	94	101	82	77
Počet uzavřených dohod o náhradě škody (včetně dohod uzavřených bez mediace)	0	17	78	11	113	80	75	45
Počet zpracovaných zpráv před rozhodnutím	27	49	67	115	159	98	16	77
v % z celkového množství PM spisů mladistvých	13%	21%	20%	28%	28%	21%	2%	10%

Komentář:

- 1/ V celkovém počtu 3701 případů v rámci agendy mladistvých za rok 2004 bylo provedeno 495 mediací. Výstižný je nulový ukazatel Prahy.
- 2/ Střediska vykazala 419 dohod o náhradě škody a bylo vypracováno 578 zpráv. Výrazné jsou rozdíly u jednotlivých krajů.

GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ ČETNOSTI PROBACE A MEDIACE MLADISTVÝCH

- 1/3 Krádeže v nestřežených a snadno přístupných objektech.
Krádeže věcí z aut, bytů, sklepů.
Krádeže v provozu obchodních domů. Krádeže jízdních kol.
- 1/3 Vloupání do nestřežených objektů. Vloupání do bytů, stánků.
Krádeže aut, zvláště vybraných značek.
Poškozování veřejného majetku.
- 1/4 Osobní násilí, osobní loupeže, přepadání, ublížení, agrese,
vynucování majetku šikanou, ničení větších hodnot.
- Zbytek asi 9 % : Úmyslné ublížení na zdraví vážného charakteru.
Vraždy, rasově trestné činy.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Výchovné aspekty alternativních trestů mládeže a jejich vliv na zamezení recidivy delikventního chování“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....
Michal Šternberk

Poděkování

Děkuji panu PhDr Ivanu Nedomovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také chci poděkovat své manželce Janě za morální podporu, svému otci, který mi byl příkladem, když v 57 letech dokončil studium druhé VŠ, a celé rodině za projevy povzbuzení. Pomoci všech si upřímně vážím.

Brno, 1. listopadu 2005

Michal Šternberk